

РЕЦЕНЗІЇ

О Н О В Л Е Н И Й П О Г Л Я Д Н А Г Р И Г О Р І Я К О С И Н К У, А Б О Р О З Д У М И Н А П О Л Я Х

Косинка Григорій. Повна збірка творів. Документи. Спогади /
пер., упор. та прим. С. Гальченка. Київ: Вид-во «Саміт-книга»,
2019. 744 с.

Григорій Косинка належить до того покоління українських письменників 1920-х років, котрі залишили по собі достойну художню спадщину, але архівних рукописів, як і біографічних матеріалів про особисте життя, зокрема щоденників, листів тощо, через репресії, конфіскації, вилучення й знищення збереглося дуже небагато. Тому дослідники можуть лише за окремими, часом зовсім незначними деталями, відомими й новознайденими фактами уточнювати, реставрувати ті чи ті події з біографії чи творчості письменника, постійно щось домислюючи, зіставляючи й шукаючи далі. Сучасний читач, звісно ж, хотів би побачити, прочитати все одразу, зібране в одній книжці чи доступне в інтернеті. Однак мережева репрезентація вочевидь може містити чимало неточностей, навіть перекохань і помилкових тверджень, які й надалі поширюватимуться. Тому більшу вагу має все ж книжковий варіант творчих і біографічних матеріалів, у якому було б зібрано максимально все відоме.

2019 р. з'явилося саме таке оригінальне видання доробку й біографічних документів Григорія Косинки. Його впорядник і автор передмови — відомий літературознавець Сергій Гальченко. Воно підготовлене в літературно-художньому форматі, розраховане на широке коло сучасних читачів, тому його довідковий апарат у міру інформаційний, компактний, але й достатній для повнішого уявлення про одного з найталановитіших українських прозаїків доби «Розстріляного відродження». Сергій Гальченко присвячує цю книжку дружині Григорія Косинки Тамарі Михайлівні Мороз-Стрілець, із якою був добре знайомий і тривалий час спілкувався. У передмові безпідставно наголошено на тому, що після втрати чоловіка вона самовіддано намагалася розшукати, зібрати й зберегти якомога більше його книжок і журнальних публікацій, архівних матеріалів, хоча б якісь уцілілі меморіальні речі, адже після арешту й розстрілу все майно конфіскували, а рідних із квартири виселили. І це Тамарі Ми-

хайлівні великою мірою вдалося. Тому збірник, який вона впорядкувала [див.: 3], до недавня вважався найповнішим. За віцілими автографами, останніми прижиттєвими публікаціями вона звирала художні й публіцистичні твори; ці тексти було використано й у нинішньому виданні.

Воно являє собою зібрання оповідань, новел, літературно-критичних і публіцистичних творів, а також збереженого епістолярію письменника, фрагментів із його слідчої справи №11454, із донесень агентів НКВС, найцікавіших спогадів його сучасників, фотоматеріалів. Цінність його більша, ніж здається на перший погляд, адже воно суттєво доповнює та конкретизує наше уявлення не лише про Григорія Косинку, а й про літературно-мистецьке життя Києва, Харкова 1920—1930 рр., хоча насамперед і переломлене крізь біографію, особистісний досвід одного письменника. Григорій Косинка був людиною активною, публічною, що особливо проявлялося в його київському житті. Зокрема, був учасником тодішніх київських літературних угруповань («Іроно», «Ланка», МАРС), працював на радіо, у редакціях газети «Вісті Київського губернського революційного комітету», журналів «Нова громада», «Всесвіт», у видавництвах «Маса», ДВУ, на Київській кінофабриці, у Харківській сценарній майстерні, був відповідальним секретарем ВУФКУ, директором Київського й Харківського радіокомітетів. Постійно виступав із читанням власних творів на літературних вечірках, зібраннях; великої популярності набули його оповідання, які звучали з його голосу на радіо. Загалом був людиною одвертою, самостійною в поглядах і переконаннях. Він ніколи не приховував своєї думки про життя в країні та її більшовицьке керівництво, надто довіряв не лише друзям, знайомим, родичам. Зокрема, і цілком усвідомлював небезпеку свого становища як «неблагонадійного» українського письменника. Усе це має конкретне підтвердження насамперед у протоколах допитів зі справ-формулярів, заведених органами тодішніх спецслужб, у донесеннях різних секретних агентів, чії свідчення часто подібні. З таких матеріалів стає зрозуміло, чому Григорій Косинка поплатився своїм талановитим життям одним із перших; він був одним із небагатьох, котрі під час допитів не лише трималися гідно й мужньо, а й не намагалися рятувати себе за рахунок інших. Арештований, він нікому навіть потенційно не зашкодив, бо не згадував у своїх «зізнаннях» як співучасників.

Художня спадщина письменника, зокрема його оповідання й новели, представлені тут усіма відомими завершеними творами. Оповідання «Кар'єра» (про яке довідуємося з листа Григорія Косинки до В. Винниченка від 3 квітня 1927 р.), «Тирса» («за яке з раніше написаним “Фаустом” йому забезпечено, за його ж словами, 10 років», про що повідомляв агент «Ільяшенко»), «Зустріч» (фрагмент твору знайшла Т. Мороз-Стрілець), «Жаль», «Софійські підвали», «Перевесла» (про них вона пише в спогадах), очевидно, утрачено назавжди.

Новелам і оповіданням передують три знані з різних попередніх публікацій автобіографії письменника, але вперше їх подано разом, що дуже зручно для дослідника, бо вони доповнюють одна одну цінними відомостями «з перших вуст», спонукають до подальших пошуків, історико-літературних досліджень. Зокрема, в автобіографії, написаній вочевидь на запит М. Плевака до майбутнього Словника українських письменників (наприкінці її висловлено подяку «пану професору»), імовірно датованій 1924 р., знаходимо таке зізнання Григорія Косинки: «...а потім прийшла, з рушницею за плечима, революція — і мене обгорнула військова шинеля... Регулярна українська армія, повстанці, і душа — обпалена гарячими вітрами засумувала. — Я знаю революцію не крикливу, плакатну, а тиху, як сама — смерть» [4, 41]. Ця сторінка біографії письменника періоду української революції 1917—1921 рр. децю увиразнюється,

проте потребує історично-конкретного уточнення, а отже, сприяє уникненню різночитань і випадкових безпідставних домислів, якими «грішать» іноді сучасні дослідження його творчості. Не менше інтригують і такі рядки: «...але це — дрібні твори, а великі, по-моєму, не лише розміром, а ще деякими якостями — “Фауст”, “Тюремна поема”, “Губсвinya” — тліють у рукописах» [4, 41]. Передусім тут названо два невідомі твори, але й оповідання «Фавст», очевидно, автор, на відміну від нинішніх істориків літератури, уважав завершеним. Крім того, у нью-йоркському виданні під ним стоїть конкретна дата: 2. 4. 1923. А її зазвичай указують, коли твір закінчують.

Примітки й коментарі також містять моменти, що можуть неабияк заінтригувати на роздуми й пошуки ширшої інформації. Скажімо, чому твори одного з провідних київських прозаїків на тему українського селянства не публікувала харківська багатотиражна «Селянська правда» (1921—1925)? Це була воля автора чи його з якихось причин ігнорувала редакція популярної газети? Саме в 1923—1925 рр. київська «Нова громада» надрукувала найвідоміші його художні твори («Заквітчаний сон», «Постріл», «Мати», «Серце» та ін.), які, щоправда, певною мірою виходили за межі селянської проблематики.

Розділ «Публіцистика» містить різножанрові матеріали, зокрема публіцистичні, мистецтвознавчі статті й рецензії, подані в книжці 1988 р., але на них історики літератури майже не звертали увагу. По-перше, їх Т. Мороз-Стрілець передрукувала з нині малодоступних видань: газет «Боротьба», «Вісті Київського губернського революційного комітету», «Більшовик», «Пролетарська правда», «Пролетар», журналів «Голос друку», «Кіно», «Західна Україна», «Життя й революція». Хронологія перших публікацій та їх кількість свідчать, що статті, рецензії з-під пера Григорія Косинки з'являлися лише принагідно. У 1922—1925 рр., працюючи в редакції «Нової громади», усю увагу він зосереджував на художній творчості. Ці матеріали розміщено за хронологією, що допомагає робити додаткові узагальнення. Скажімо, фейлетони, нариси, надруковані в газетах «Боротьба» й «Більшовик», свідчать: Григорій Косинка в Києві вів активне громадське життя, відгукувався на пореволюційні настрої. Його полемічна стаття «Мистецтво праці», як і ювілейні матеріали про І. Франка, М. Драгоманова, В. Еллана-Блакитного, актуалізує важливі тодішні акценти в царині культурологічній. Привертає увагу рецензія Григорія Косинки на поезію херсонського письменника Миколи Чернявського, якого називає «тихим замріяним романтиком “ясних зір” минулого» [4, 309]. Загалом, у статтях чи рецензіях, присвячених мистецтву, літературі, він вправно, досить фахово оцінює розглянутий матеріал, наголошуючи, наприклад, на вторинності тем, мотивів, художніх засобів. Такими є стаття про твори Калістрата Анищенка, рідного дядька по матері, написана в рік його смерті. Чи рецензія «Дружні нотатки» на книгу «Хлопські гаразди» П. Козланюка, котрого називає «талановитим учнем» Стефаніка, однак наголошує на таких недоліках, як «фейлетонність», публіцистичність і «літературщина». Водночас із інших матеріалів цієї книжки довідуємося, що Григорій Косинка читав напам'ять селянам Київщини оповідання «В селі» П. Козланюка. У двох статтях, знайдених у редактованому М. Бажаном журналі «Кіно» (1927), він роздумує про переваги й особливості театру і кіно, не надаючи переваги жодному, про мистецтво кіносценарію, до якого прилучалося чимало тодішніх письменників.

Уважно вчитуючись у зміст його листа до дружини від 30 грудня 1931 р., де йдеться про її приїзд до Харкова на кінематографічну практику, неможливо проминути ось ці рядки: «Не забудь захопити мені усі мої фейлетони з кіно-преси. Там було, на мою думку, декілька путніх фейлетонів, що їм слід дати дорогу» [4, 359]. Очевидно, у май-

бутньому варто пошукати й інші його статті, рецензії (до прикладу, у газетах ВУФКУ «Кіно-тиждень», «Кіно-газета» та ін.), що сприятиме відкриттю для історії національної культури ще одного тодішнього діяча українського кіномистецтва 1920-х років — Григорія Косинки.

Загалом, розділ «Епістолярні монологи і діалоги» змістовим, інформаційним наповненням дуже щедрий, розмаїтий. Упорядникові вдалося з різних джерел розшукати чимало вцілілих листів (автографів чи копій) письменника, часом навіть із відповідями адресатів, скажімо В. Винниченка чи С. Васильченка (цього матеріалу тут найбільше). Деякі листи знайдено у справах-формулярах ГДА СБУ. С. Гальченко вже опублікував їх у виданні «Григорій Косинка» із серії «Митці на прицілі» [1].

Серед адресатів прозаїка — О. Кобилянська, М. Івченко, О. Слісаренко, Б. Антоненко-Давидович, М. Ледянка, дружина, брат Андрій та ін. Його листи до С. Васильченка (від 25 травня 1927 р.), В. Підмогильного (без дати), Т. Петрівського (від 13 лютого 1924 р.), М. Івченка (від 9 травня 1922 р., 20 листопада 1925 р.), М. Ледянка (від 14 березня й 18 листопада 1928 р.), а також лист П. Тичини до нього (від 4 липня 1926 р.) друкуються вперше.

Уцілілий епістолярій, крім цінних, часом нових відомостей про 1920-ті роки, розгортає широке поле для роздумів. Зокрема, довідуємося, що Григорій Косинка наполегливо турбувався виданнями, гонорарами, пенсією хворого, постарілого С. Васильченка. З різних листів можна дійти висновку, що для нього робота, пов'язана з кіно, не була аж такою важливою, часом і обтяжувала, особливо коли його «переманювали» до Харкова (що тривало постійно). Вражає, як щиро він любив Київ («Це місто мені, мов той найкращий спомин з дитинства, так люблю я Київ» [4, 353]; «...люблю київські клени і — баста» [4, 327]; «Правда, живу я добре, але часто скучаю за Києвом» [4, 361] — подібне знайдемо в листах до В. Винниченка, М. Івченка та ін.).

Загалом же, зібраного в цій книжці епістолярного матеріалу достатньо для окремого есе, оснований на конкретному, розширеному коментуванні багатьох подій, фактів, натяків, назв, а також емоцій і роздумів, про що пише як Григорій Косинка, так і його побратими-сучасники.

Дуже бракує тут хіба листів до нього Калістрата Анищенка. Звісно, тривалий діалог між ними можна лише уявляти як розмову між учителем і учнем. К. Анищенко постійно стежив за розвитком таланту племінника, впливав на нього, до прикладу, радив залишити «вправи в поезії», багато працювати, а головне — «іти власною стежкою, керуючись власним, нутряним компасом та пильно вдивляючись у життя» [2, 155], а також навертав до драматургії, прози, зокрема й «великої». Не всіма порадами той устиг скористатися, але деякі стали йому дороговказом: Григорій Косинка ні перед ким не прогинався, розумів і реально сприймав ситуацію, в якій перебувала вся тодішня українська література, до останньої миті не зрадив самого себе. І в цьому можна перекоонатися, особливо з фрагментів розсекречених і відкритих для ознайомлення матеріалів з архівів ГДА СБУ (повніше їх надруковано у виданні «Григорій Косинка» із серії «Митці на прицілі» [1]).

Спогади запропоновані в цій книжці досить вибірково; у збірнику, впорядкованому Т. Мороз-Стрілець, їх було на зо два десятки більше. І кожен із них вартий уваги дослідника. Однак хотілось би побачити тут і спогади Юрія Клена «Кілька зустрічей з Косинкою» (у коментарях цитовано їх фрагмент із нью-йоркського видання 1955 р.): у них красномовна кожна деталь. Також досить важливі спогади й Таїсії Коваленко, рідної сестри дружини Євгена Плужника, яка постійно перебувала в близькому оточенні «Ланки»-МАРСу (надруковані 1988 р.). Тому на майбутнє добре

було би підготувати окрему книгу спогадів про Григорія Косинку, доповнивши її статтями, прижиттєвими рецензіями 1920-х — початку 1930-х років, що вже раритетні.

Отож, нині рецензована книжка буде цікавою знахідкою і для сучасного читача, котрий дедалі більше довіряє документальним виданням, і для дослідника, який візьметься до написання «літопису життя і творчості Григорія Косинки» — одного з найпоказовіших фрагментів українського літературного процесу 1920-х — початку 1930-х років. Одне зі свідчень, що це потрібно — щирий інтерес сучасної молоді до творів цього письменника (ідеться про малярську рефлексію на новелу «Серце» української художниці Євгенії Сокіл, яка живе в Мюнхені).

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорій Косинка / передмова, упорядкув. та прим. С. А. Гальченка; худож.-оформлювач Р. В. Варламов. Харків: Фоліо, 2018. 508 с.: іл. (Митці на прищілі).
2. З листів К. Анищенка до Гр. Косинки / публ. М. Наєнка // Вітчизна. 2003. № 9—10. С. 151—155.
3. *Косинка Григорій*. Гармонія. Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку. Київ: Дніпро, 1988. 604 с.
4. *Косинка Григорій*. Повна збірка творів. Документи. Спогади / пер., упор. та прим. С. Гальченка. Київ: Вид-во «Саміт-книга», 2019. 744 с.

Отримано 9 червня 2021 р.

Раїса МОВЧАН
м. Київ